

TÜRKİYE'DE DİN EĞİTİMİ ALANINDA YAPILAN LİSANSÜSTÜ ÇALIŞMALAR HAKKINDA GENEL BİR DEĞERLENDİRME

Bilal YORULMAZ*

Öz

Bu makalede, Türkiye’de din eğitimi alanında yapılan lisansüstü tezler; tezin türü, tezin bitiş yılı, tezin yapıldığı üniversite, tezin konusu ve tezde kullanılan yöntem değişkenleri dikkate alınarak değerlendirilmiş ve danışman-doktora öğrencisi ilişkisini gösteren bir “din eğitimcileri soy ağacı” hazırlanmıştır. Buna göre 1954-2015 yılları arasında din eğitimi alanında hazırlanan 1008 lisansüstü tezin 818’i yüksek lisans, 190’ı doktora tezidir. En fazla lisansüstü çalışma 219 yüksek lisans, 54 doktora çalışması ile Marmara Üniversitesi’nde yapılmıştır. Doktora düzeyinde en çok çalışılan konular; ilk ve ortaöğretim DKAB dersi, Diyanet İşleri Başkanlığı’na bağlı kurumlar ve din görevlileri, bir düşünürün eğitim görüşleri ve Kur’an-ı Kerim temelli çalışmalardır. En az çalışılan konular ise; okul öncesi ve yükseköğretim düzeyinde din eğitimi, hadis temelli çalışmalar, yaygın din eğitimi ve medya, değerler eğitimi ve seçmeli din dersleridir. Yöntem olarak ise en çok literatür taraması ve nicel yöntemle başvurulmuştur. Nitel yöntem ve karma yöntemle yapılan tezler ise sayıca az olmasına rağmen son yıllarda artış göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Din Eğitimi Anabilim Dalı, Lisansüstü Çalışmalar, Yüksek Lisans Tezleri, Doktora Tezleri, Tez Konuları, Yöntembilim.

AN ANALYSIS OF POST GRADUATE DISSERTATIONS IN THE FIELD OF RELIGIOUS EDUCATION IN TURKEY

Abstract

In this article, MA and PhD dissertations, in which the field of religious education in Turkey, will be assessed according to dissertation type (MA or PhD), year, university, topic and methodology. A religious education family tree that shows the relationships between PhD students and their mentors will be graphed as well. Between 1954-2015, 818 MA and 190 PhD dissertations were completed in the field

* Marmara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İDKABE Bölümü, Öğretim Üyesi, Yrd.Doç.Dr.

of religious education in Turkey. The top university is Marmara University where 219 MA and 54 PhD dissertations were completed. The most popular topics were religious education at primary, secondary and high school levels; institutions and personnel who belong to the Religious Affairs Directorate; a philosopher's ideas on education, and The Qur'an based topics. The least popular topics were religious education at preschool and higher education level; hadith based topics; informal education and media; values education, and elective religious education courses at schools. The most popular methods were literature reviews and quantitative methods. The least popular methods are Qualitative methods and mixed methods. However, they are becoming more popular.

Keywords: Department of Religious Education, Post Graduate Studies, MA Dissertations, PhD Dissertations, Dissertation Topics, Methodology.

I. GİRİŞ

Cumhuriyet dönemi yüksek din öğretimi kurumsal olarak 3 Mart 1924 tarih ve 430 sayılı Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun 4. maddesi hükmüne dayanarak kurulan Darülfünûn İlahiyat Fakültesi ile başlatılabilir. Bu kurum 1933'te Darülfünûn'un İstanbul Üniversitesi'ne dönüştürülmesiyle öğrenci alamayan, yalnızca araştırma yapabilecek İslam Tetkikleri Enstitüsü'ne dönüştürülmüş ve işlevsizleştirilmiştir [1, 2, 3]. Sadece 8 yıl öğretim yapabilen Darülfünûn İlahiyat Fakültesi 1936 yılından sonra atıl hale gelmiş ve kadrosunun dağılması üzerine 1941 yılında kapatılmıştır [4]. İlahiyat alanında sekteye uğrayan akademik çalışmalar ancak 1949 yılında Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nin açılmasıyla yeniden başlayabilmiştir [4, 5, 6, 7, 8].

Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nin ilk yıllarında her alanda bir kürsü kurulamamıştır. Din Eğitimi de bu sıkıntıyı yaşayan alanlardan biri olmuştur [9]. Hatta din eğitimi adlı bir ders de programda kendine yer bulamamıştır. "Pedagoji" dersi ise ancak 1953 yılında 4. sınıflara 2 saat olarak programa alınmıştır.¹ Bu ders başlangıçta yetişmiş öğretim elemanı olmadığı gerekçesiyle Psikolojisi Kürsüsü'ne alınmış ve kürsünün adı Din Psikolojisi ve Pedagojisi şeklinde düzenlenmiştir [11]. 1962 yılında Sistematik Felsefe Kürsüsü'ne bağlanan pedagoji dersi 1974 yılında tekrar Din Psikolojisi kürsüsüne aktarılmıştır [12]. 1973-1974 eğitim-öğretim yılından itibaren isteğe bağlı verilmeye başlanan pedagojik formasyon derslerinin etkisiyle bağımsız bir kürsü ihtiyacı doğmuş ve 13.05.1980 tarihinde "Din Eğitimi Kürsüsü" kurulmuştur. 1982 yılında yükseköğretimdeki düzenlemelerle birlikte Din Eğitimi Kürsüsü "Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı"na dönüştürülmüştür. 1991 yılında ise "Din Eğitimi Anabilim Dalı" şeklinde isim değişikliğine gidilmiştir [13].

Din Eğitimi kürsüsünün kurulmasıyla birlikte yüksek lisans ve doktora çalışmaları da başlamıştır. 1972-1982 yılları arasında Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi 5 yıllık bir fakülte olduğu için [14] mezunlara doğrudan doktora yapma imkanı verilmiştir [15]. Sonraki mezunlar ise yüksek lisans çalışmaları ile akademik kariyerlerine başlamışlardır.

1 AÜ İlahiyat Fakültesi Programları için bknz: [10]

Günümüzde din eğitimi ile ilgili yapılan akademik çalışmaların kökleri olarak kabul edebileceğimiz diğer bir kurum ise Yüksek İslam Enstitüsü'dür. Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı bir yüksekokul olarak açılan İstanbul Yüksek İslam Enstitüsü'nü (1959), Konya (1962), Kayseri (1965), İzmir (1966), Erzurum (1969), Bursa (1975), Samsun (1976) ve Yozgat (1980) Yüksek İslam Enstitüleri takip etmiştir [16]. İlk programında "Dini Pedagoji" adlı bir ders bulunan Yüksek İslam Enstitüleri 1971 yılında köklü bir değişim geçirmiş, bu süreçte Dini Pedagoji dersi kaldırılarak yerine beş ayrı dersten oluşan öğretmenlik bilgisi dersleri konulmuştur. 1978'den 1982'ye kadar ise pedagojik formasyon dersleri grubu oluşturulmuş ve grupta Eğitime Giriş, Eğitim Psikolojisi, Genel Öğretim Metotları, Ölçme ve Değerlendirme, Eğitim İdareciliği, Eğitim Sosyolojisi ve Araştırma Teknikleri dersleri yer almıştır [17].

1977 yılında tahsis edilen 100 asistanlık kadrosu Yüksek İslam Enstitülerinin akademik gelişiminde dönüm noktası olmuştur. Bu dönemde asistanlık kadrosuna atananlar 3 yıl süreyle bir tez hazırlamakla yükümlü tutulmuş ve başarılı olanlar öğretim üyeliğine tayin edilmiştir. Yüksek İslam enstitülerinin İlahiyat fakültelerine dönüştürülüp üniversitelere bağlanmasından sonra Üniversitelerarası Kurul 1983 yılında bir karar almış ve öğretim elemanlarının daha önceden hazırladıkları tezleri incelemekle görevli akademik jüriler oluşturmuştur. Tez savunmasında başarılı olanların tezleri doktora tezi olarak kabul edilmiş ve kendilerine doktor unvanı verilmiştir [17]. Din eğitimi alanında yapılan ilk tezlerin bir kısmı bu statüdedir [18].

1982 yılında Yüksek İslam Enstitülerinin de İlahiyat Fakültesine dönüştürülmesiyle fakülte sayısı sekize yükselmiştir [19]. 1988'de bir, 1992'de beş, 1993'te dört, 1994'te iki, 1995'te dört fakültenin daha açılmasıyla sayı 24'e ulaşmıştır [5]. 28 Şubat sürecinin etkisiyle 2008 yılına kadar yeni bir ilahiyat fakültesi açılmamıştır [20]. Günümüzde ise 60 fakülte İlahiyat Fakültesi, 16 fakülte İslami İlimler Fakültesi ve bir fakülte Uluslararası İslam ve Din Bilimleri Fakültesi adıyla öğrenci almaktadır [21]. Son yıllarda din eğitimi alanında yapılan lisansüstü çalışmalarda nicel bir ivmenin kazanılması muhtemelen ilahiyat fakültelerindeki nicel artıştan etkilenmektedir.

II. İLGİLİ ÇALIŞMALAR

Ülkemizde yapılan lisansüstü din eğitimi çalışmalarına yönelik çeşitli literatür çalışmaları yapılmıştır². Bu çalışmalardan ilki din eğitimi alanı için erken sayılabilecek 1984 yılında Mustafa Usta'nın tamamladığı yüksek lisans tezidir. Usta, bu çalışmasında tüm ilahiyat alanları ile birlikte eğitim bilimleri alanına da yer vermiş ve burada yüksek lisans, doktora, öğretim üyeliği tezi ve doçentlik çalışmalarından oluşan 23 esere ulaşmıştır [22].

2 Burada sadece lisansüstü literatür çalışmalarına yer verilmiştir. Bunların dışında makalelere yönelik iki çalışma da bulunmaktadır. Bunlar: Alim Yıldız ve Tahsin Koçyiğit, *İlahiyat Fakülteleri Dergileri Makale ve Yazarlar Fihristi (1952-2002)*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2002 ve Recep Kaymakcan ve Bilal Ünsal, "İlahiyat Fakülteleri Dergilerinde Yayınlanan Din Eğitimi Konulu Makaleler Üzerine Bir Değerlendirme", *DED*, 2 (6), ss.51-76'dır.

Usta'nın çalışmasında benzer şekilde Çoştu da Felsefe ve Din Bilimleri alanında yapılan lisansüstü çalışmaları ele almış ve din eğitime bir bölüm olarak yer vermiştir. Fakat bu çalışma sadece Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde yapılan çalışmaları kapsamaktadır [23].

Naziroğlu ise yaptığı bibliyografya çalışmasında Türkiye'de din eğitimi alanında 2006 yılına kadar yapılmış olan 186 yüksek lisans, 46 doktora, 587 makale, 401 bildiri ve 193 kitap çalışmasının künye bilgilerine yer vermiştir [24].

Öcal, diğer literatür çalışmalarından farklı bir yol izlemiş, tüm çalışmalar yerine din eğitimi alanının önde gelen akamemisyenlerinin eserlerine yer vermiştir. Öcal bu çalışmasında ilgili akademisyenleri görev yaptıkları üniversitelere göre tasnif etmiş ve eserlerinin içeriğine dair detaylı bilgiler vermiştir [25].

Kayadibi, Başkurt ve Furat (2008)'in yaptığı literatür çalışması ise günümüze kadar din eğitimi alanı ile ilgili yapılmış en kapsamlı bibliyografya çalışmasıdır. Çalışmada 1923-2007 yılları arasında yapılmış 2357 eserin künye bilgilerine yer verilmiştir. Bunlardan yaklaşık 250'si kitap, 240'ı yüksek lisans, 70'i doktora çalışması ve diğerleri makale ve bildirimlerdir [26].

Bu konuda yapılmış olan son çalışma ise Türkan'ın yüksek lisans tezidir. Türkan 1971-2014 yılları arasında yapılmış olan yüksek lisans ve doktora çalışmalarını çeşitli değişkenler kullanarak betimlemiştir [27].

III. ARAŞTIRMANIN AMACI

Bu araştırmanın amacı eserlerin künye bilgilerine yer vermekten ziyade din eğitimi alanında yapılan lisansüstü çalışmalarla ilgili genel bir değerlendirme yapmaktır. Bu nedenle lisansüstü çalışmalarla ilgili bazı sayısal veriler grafikler halinde verilip değerlendirildikten sonra doktora çalışmalarına yoğunlaşılacak ve bu çalışmaların konu ve yöntemleri değerlendirilecektir. Bu araştırma ayrıca din eğitimcileri soy ağacını da oluşturmayı amaçlamaktadır.

IV. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ

Araştırmada din eğitimi alanındaki doktora tezlerinde yöntem ve konuların hangi türlerde ve alanlarda yoğunlaştığı, hangi tür ve alanlarda eksiklerin bulunduğu ortaya konulmaya çalışılacaktır. Bu nedenle varolan durumun betimlenmesi ve eksiklerin gösterilmesi gelecekteki araştırmacılara yol gösterici olacaktır.

V. ARAŞTIRMANIN SINIRLILIKLARI

Çalışma için temel kaynak olarak İslam Araştırmaları Merkezi'nin İlâhiyat Fakülteleri Tezler Kataloğu Veri Tabanı [28] kullanılmıştır. Bazı doktora tezlerinin tam metin pdf dosyaları ve

özet bilgilerine ise YÖK Ulusal Tez Merkezi'nden [29] ulaşılmıştır. Çalışma 2015 yılına kadar tamamlanmış olan tezlerle sınırlıdır. 2015 yılında tamamlandığı halde yukarıda ifade edilen veri tabanlarında bulunmayan bazı tezler ise yazarlarından temin edilmiştir. Fakat bu durum 2015 yılında tamamlanmış fakat çalışmamızda yer alamamış başka tezlerin de bulunabileceğini göstermektedir. Bu nedenle değerlendirmeler tezlerin tamamına ulaşıldığı varsayılarak yapılmıştır.

VI. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ VE MODELİ

Bilimsel araştırma raporlarının (tez, makale vb.) yöntem bilim açısından incelenmesi betimsel araştırma kapsamında olduğu [30] için çalışma betimsel türde bir araştırmadır. Çalışma din eğitimi alanındaki tezleri belirli bir zaman aralığında tez türü, tez tarihi, tezin yapıldığı üniversite, konu ve yöntem açısından betimleyeceği için kesit tarama deseninde yürütülmüştür.

VII. TÜRKİYE'DE YAPILAN DİN EĞİTİMİ ALANINDAKİ LİSANSÜSTÜ TEZLERLE İLGİLİ SAYISAL VERİLER

Şekil 1. Türkiye'de Yapılan Din Eğitimi Alanındaki Lisansüstü Tezlerin Tez Türüne Göre Dağılımı

Elde ettiğimiz verilere göre 2015 yılı dahil ülkemizde din eğitimi alanında 818'i yüksek lisans, 19'i doktora tezi olmak üzere toplam 1008 lisansüstü tez yapılmıştır. Şekil 1'de de görüldüğü üzere tezlerin %19'unu doktora tezleri, %81'ini yüksek lisans tezleri oluşturmaktadır. Bir karşılaştırma yapabilmek için ülkemizde ilahiyat alanında yapılan lisansüstü çalışmalara bakıldığında Temel İslam Bilimleri bölümünün ağırlığı hissedilmektedir. Örneğin günümüze kadar Hadis alanında 1114, İslam Hukuku alanında 1494, Kalam alanında 1031 ve Tefsir alanında 1824 lisansüstü tez hazırlanmıştır. Nicel olarak bu çalışmalardan çok geride kalan Felsefe ve Din Bilimleri bölümünde ise en yüksek oran Din Eğitimi anabilim dalına aittir. Din Eğitimi alanında yapılan 1010 çalışmaya karşın Din Psikolojisi alanında 451, Din Sosyolojisi alanında 805, Din Felsefesi alanında 457, Dinler Tarihi alanında 734 tez hazırlanmıştır [28].

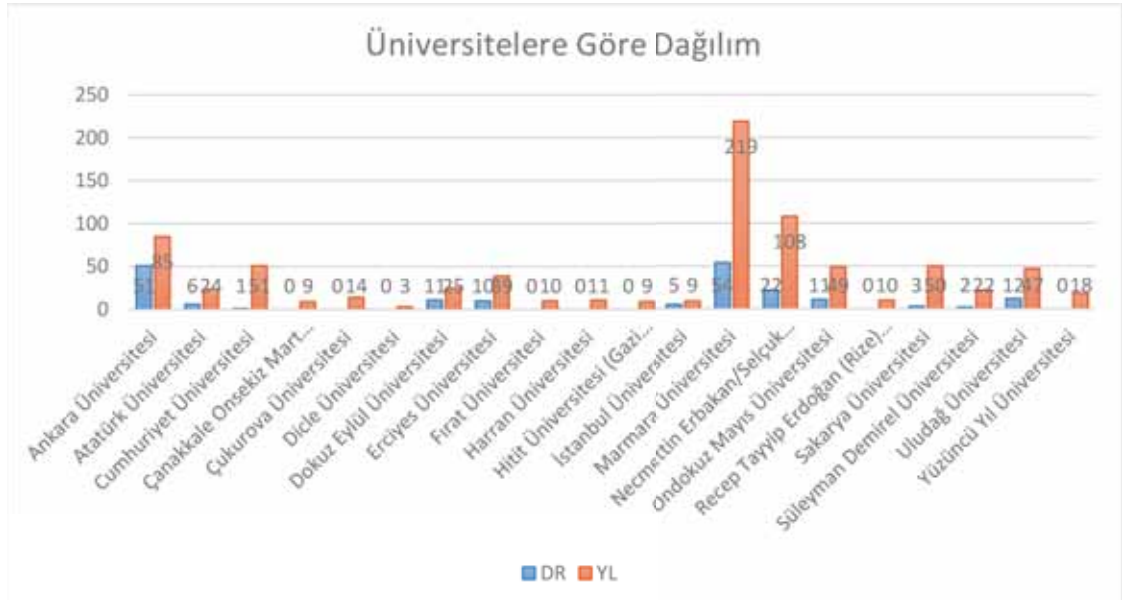

Şekil 2. Yıllara Göre Din Eğitimi Alanında Yapılan Lisansüstü Çalışmalar

Ülkemizde din eğitimi alanı ile ilgili yapılan ilk lisansüstü çalışma Turhan Yörükhan'ın 1954 yılında tamamladığı *Şahsiyet Terbiyesi'nde Kültürün Rolü* adlı doktora çalışmasıdır. Din Eğitimi ile ilgili yapılan ikinci doktora çalışması ise 1965 yılında Ankara Üniversitesi DTC Fakültesi'nde İsmail Bangu'nin yaptığı *Osmanlı İmparatorluğu'nda 1773'den 1923'e Kadar Medreseler ve Mekteplerde Sivil Öğretim Gelişmesi* adlı çalışmadır [22]. Bu iki çalışmanın sahipleri sonradan alanda önemli bir etkiye sahip olmamışlardır. Ülkemizde din eğitimi ile ilgili yapılan üçüncü doktora çalışmasının (*İslam'da Eğitimin Temeli Olarak Sevgi*, 1970) sahibi olan Prof. Dr. Beyza Bilgin ise din eğitimi alanında ilk doçent ve ilk profesör olmanın yanında Din Eğitimi anabilim dalının kuruluşu ve gelişimi hususunda da çok önemli roller üstlenmiştir. Prof. Dr. Beyza Bilgin'den sonra ilahiyat fakültesi dışında yapılan iki tez dikkat çekmektedir. Bunlar

Bekir Onur'un *Ortaöğretimde Ahlak Eğitimi: Ahlak Eğitimi Açısından Lise Son Sınıflarda Öğrenci-Eğitimci İlişkilerini Belirleyen Koşulların Araştırılması* (Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi, 1976) adlı tezi ile Bahattin Can'ın *Türkiyede Dinsel Eğitimin Tarihsel Kaynakları ve Gelişimi* (İstanbul Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, 1977) adlı tezidir [22].

Şekil 2'de de görüldüğü üzere din eğitimi alanında yapılan lisansüstü çalışmalar 1980'li yılların ortalarından itibaren artış göstermiştir. Bu durum yukarıda da ifade edilen 1982 yılında yükseköğretimde yapılan düzenlemelerden kaynaklanmaktadır. 1997 yılına kadar artarak devam eden çalışmalar bu tarihten sonra azalma göstermiş hatta 2000 yılında hiçbir doktora çalışması tamamlanamamıştır. Lisansüstü çalışmalar ancak 2001 yılında sonra tekrar artış gösterebilmiştir. Bu durum muhtemelen 28 Şubat sürecinde akademisyenlerin yaşadıkları motivasyon kaybından kaynaklanmaktadır.

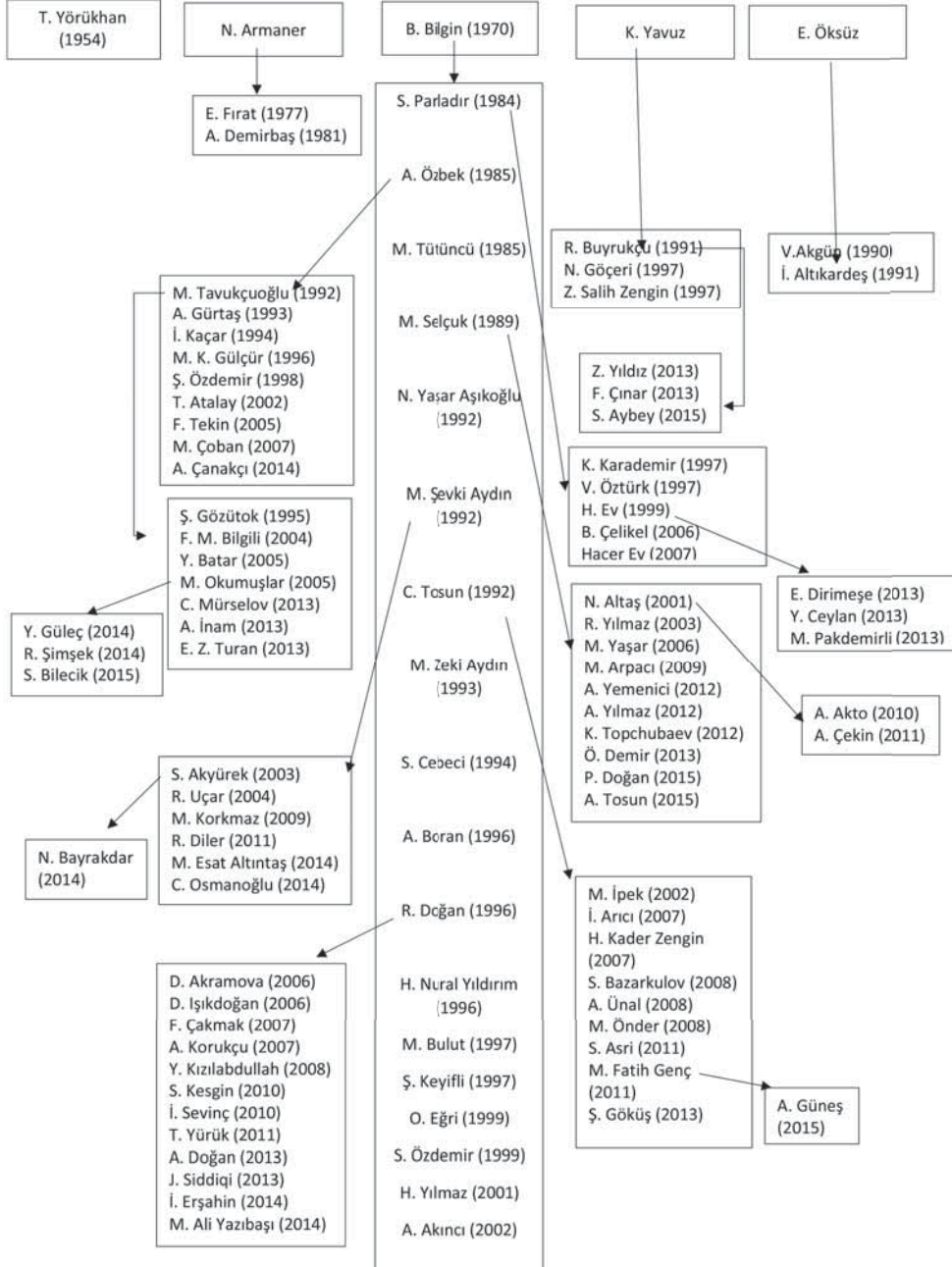

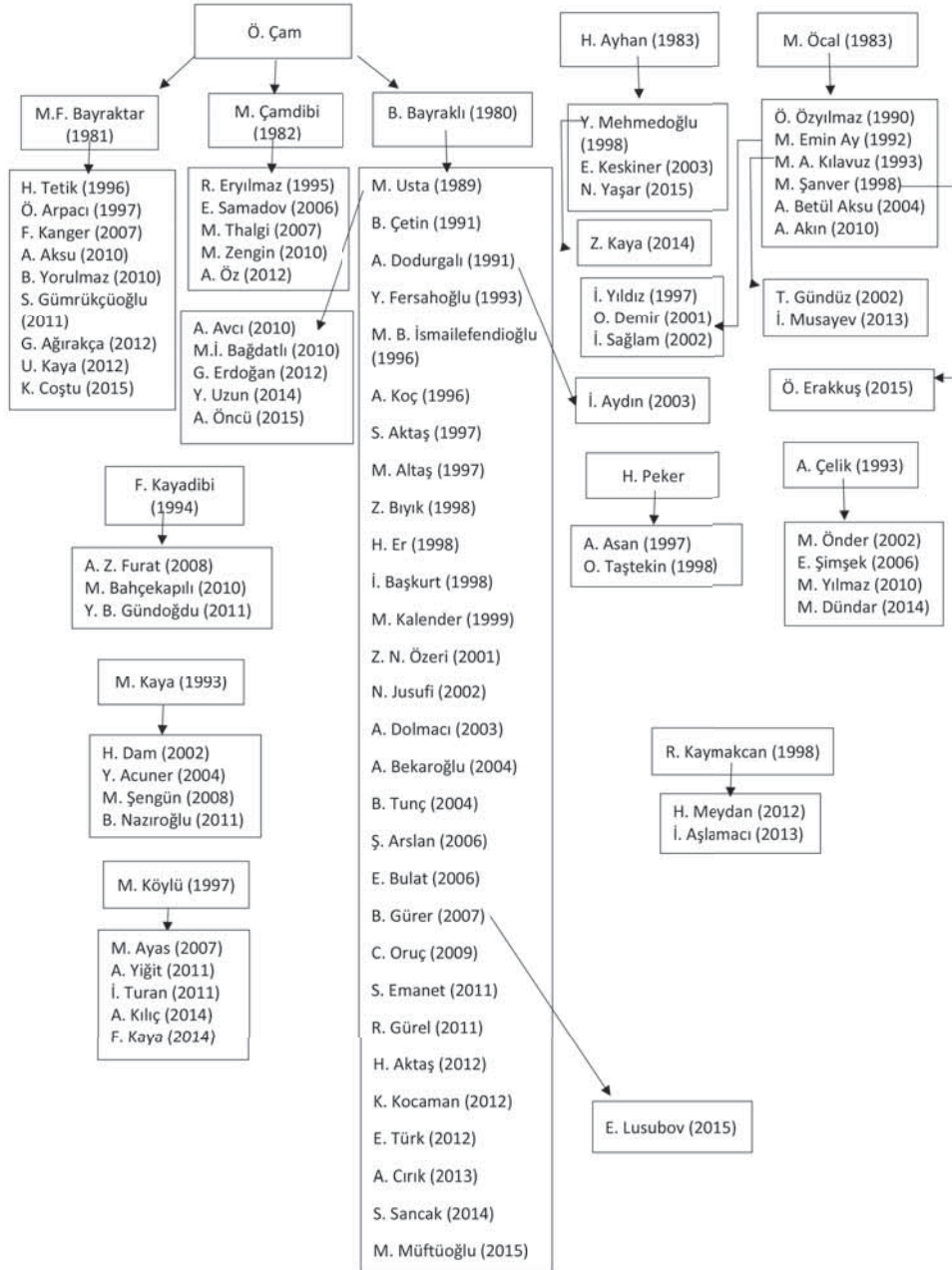
Şekil 3. Din Eğitimi Alanında Yapılan Yüksek Lisans ve Doktora Tezlerinin Üniversitelere Göre Dağılımı

Ağrı İbrahim Çeçen, Bayburt, Gaziantep, Kahramanmaraş Sütçü İmam, Karadeniz Teknik üniversiteleri 1, Kilis 7 Aralık Üniversitesi 2 yüksek lisans mezunu verdiği ve hiç doktora mezunu bulunmadığı için grafiğe dahil edilmemiştir. Buna göre günümüzde ilahiyat alanında öğrenci alan 77 üniversitenin yalnızca 26'sında din eğitiminden lisansüstü eğitim almak mümkündür. Doktora mezunu veren üniversite sayısı ise 12'dir. Bunlar içerisinde en fazla mezunu 219 yüksek lisans, 54 doktora çalışması ile Marmara Üniversitesi vermiştir. Marmara Üniversitesi'ni 85 yüksek lisans, 51 doktora mezunu ile Ankara Üniversitesi takip etmektedir.

VII.1. Din Eğitimcileri Soy Ağacı

Aşağıdaki soy ağacında din eğitimcilerinin danışman-öğrenci ilişkisi gösterilmektedir. Soy ağacına sadece doktora çalışmaları alınmıştır.

Yukarıdaki soy ağacında da görüldüğü üzere din eğitimi alanının öncü hocaları Prof. Dr. Beyza Bilgin, Ömer Çam, Prof. Dr. Bayraktar Bayraklı, Prof. Dr. Kerim Yavuz*, Prof. Dr. Neda Armaner**, Prof. Dr. Halis Ayhan ve Yard. Doç. Dr. Mustafa Öcal'dır. Alanda yapılan ilk doktora çalışmaları bu akademisyenler tarafından yönetilmiştir. Din eğitimi alanında en çok doktora çalıştıran kişi Prof. Dr. Bayraktar Bayraklı'dır. Bayraklı 29 kişinin doktora tezini yönetmiştir. Bayraklı'nın öğrencileri tarafından yönetilen doktora tezi sayısı ise 7'dir. Öğrencileri tarafından yönetilen tezler dikkate alındığında alanda en etkili kişinin Prof. Dr. Beyza Bilgin olduğu görülmektedir. Bilgin 18 doktora tezini yönetmesine karşılık öğrencileri tarafından 52 doktora tezi yönetilmiştir. Bilgin'in öğrencilerinin öğrencileri tarafından ise 17 doktora tezi yönetilmiştir. Dolayısıyla din eğitimi alanında yapılan doktora 192 doktora tezinin 87'si Prof. Dr. Beyza Bilgin ve öğrencileri tarafından çalışılmış ve çalıştırılmıştır.

Soy ağacında alanın ilk hocaları ile irtibatları olmayan akademisyenler yurtdışında doktorasını tamamlayanlar, doktorası farklı bir alandan olup din eğitimine geçiş yapanlar ya da farklı bir alandan olmasına rağmen din eğitimi alanında doktora yaptıranlardır. Bu durumda olan Prof. Dr. Mustafa Köylü doktorasını 1997 yılında ABD'de, Prof. Dr. Recep Kaymakcan ise 1998'de İngiltere'de tamamlamış ve ülkemize dönmüştür. Prof. Dr. Fahri Kayadibi Sosyoloji, Prof. Dr. Mevlüt Kaya Psikoloji alanında doktoralarını tamamlamış ve sonraki çalışmalarını din eğitimi üzerine sürdürmüşlerdir. Soy ağacında yer alan Hüseyin Peker ise Din Psikolojisi alanında olmasına rağmen din eğitimi ile ilgili iki doktora çalışması yürütmüştür.

VIII. DİN EĞİTİMİ ALANINDA YAPILAN DOKTORA TEZLERİNİN KONULARA GÖRE DAĞILIMININ DEĞERLENDİRİLMESİ

Din eğitiminde yapılan doktora tezlerini örgün eğitim, yaygın eğitim, Ahlak/Değerler Eğitimi, bir şahsın eğitim görüşleri, eğitim tarihi, diğer ülkelerde din eğitimi, Yöntem-Materyal, Kur'an-Hadis temelli çalışmalar ve diğer başlıkları altında incelemek mümkündür.³ Bazı tezlerin birden fazla başlıkla ilgili olduğu görülmüş fakat bunlar en çok ilgili oldukları başlık altında gruplandırılmıştır. Yukarıdaki başlıklar altında tezler sınıflandırılacak ve genel bir değerlendirme yapılacaktır.

Örgün Din Eğitimi: Din eğitimi alanında en çok doktora tezi örgün din eğitimi ile ilgili yapılmıştır. Bu alanda günümüze kadar 48 tez yapılmıştır. Örgün eğitim içerisinde en çok çalışılan konu ise ilköğretim ve ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Dersi'dir. DKAB öğretmenlerini mesleki yeterlilikler başta olmak üzere çeşitli açılardan inceleyen 13 tez yapılmıştır. DKAB dersini alan öğrencileri, dersin dini-ahlaki duygu ve davranış değişikliği oluştur-

* Doktorasını yurtdışında Din Psikolojisi alanında yapmıştır. Din Psikolojisi alanının da önde gelen akademisyenlerinden biridir.

** Aslen Din Psikolojisi alanındadır.

3 Bu tasnif yapılırken doktora tezlerinin konuları incelenmiş ve tezler konularına en uygun şekilde başlıklar altına alınmıştır.

ması ve öğrenci başarısını etkileyen faktörler boyutunda inceleyen tez sayısı ise 12'dir. DKAB programlarını inceleyen 12 çalışma ise yapılandırmacı yaklaşım, ders kitabı-program uyumu, programda yer alan bazı konuların incelenmesi, DKAB programlarında kalite standartlarının belirlenmesi ve program kazanımlarının gerçekleştirme düzeyleri boyutlarında DKAB programlarını ele almışlardır.

Örgün eğitim söz konusu olduğunda en az çalışmanın okul öncesi ve yükseköğretim düzeylerinde olduğu görülmektedir. Okul öncesi düzeyi ile ilgili sadece iki tez hazırlanmıştır. Halbuki 2013 yılından itibaren Diyanet İşleri Başkanlığı okul öncesi çocuklarına yönelik Kur'an kursları açmıştır ve bu kurumlarda din eğitimi vermektedir. Her ne kadar okul öncesi din eğitimi Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde verilse de bu kurslarda verilen eğitim fiilen Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı okul öncesi kurumlarda verilen örgün eğitim gibidir. Öte yandan MEB'e bağlı bazı özel okul öncesi kurumlarda da velilerin talebiyle din eğitimi verildiği bilinmektedir. Bu nedenle bu ihtiyaç örgün eğitim başlığı altında ifade edilmiştir. Bu kurumlarla ilgili çalışılması gereken bir çok konu din eğitimcilerinin ilgisini beklemektedir. Örneğin bu kurumlarda görev yapan öğretmenlerin yeterlilikleri, 4-6 Yaş Kur'an kursları programının geliştirilmesi ve okul öncesi dönem çocuklarının dini-ahlaki gelişimleri ile ilgili nicel ve nitel çalışmalara acilen ihtiyaç duyulmaktadır.

İlköğretim ve ortaöğretim DKAB dersi konusunda bir çok çalışma yapılmasına karşın İmam Hatip ortaokulu ve liseleri ile ilgili çalışmaların da yeterli düzeyde olmadığı bir gerçektir. Bu konuda İmam-Hatip lisesi meslek dersleri öğretmenlerinin yeterlilikleri ve öğrenci-öğretmen iletişimi olmak üzere sadece iki çalışma yapılmıştır. Halbuki başta İmam Hatip ortaokul ve liselerindeki nicel artışla birlikte gelen problemler olmak üzere bu kurumlarda verilen din eğitiminin kalitesi ve verimliliğini ele alan çalışmalara ihtiyaç duyulmaktadır.

Örgün din eğitimi konusunda ihmal edilen bir diğer düzey ise yükseköğretimdir. Bu düzey ile ilgili yapılan üç tezde üniversite öğrencilerinde Allah inancı, Türkiye'de yüksek din eğitimi kurumlarında öğretmen yetiştirme ve eğitim fakültelerinde verilen Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi dersinin yeterlik durumu ele alınmıştır. Bu konuda da ilahiyat fakültelerinin programlarının geliştirilmesi, ilahiyat fakültelerinde verilen eğitimin kalitesi, ilahiyat fakültesi öğrencilerinin sorunları gibi konular din eğitimcileri tarafından çalışılabilecek konulardır.

Örgün eğitimle ilgili olup yukarıdaki kategorilere girmeyen birkaç çalışma ise İslam'da örgün eğitim, çok kültürlülük, çoğulculuk ve din eğitimi modelleri ile ilgilidir. AİHM'nin DKAB dersi ile ilgili verdiği kararlar ve son dönemde gündeme gelen Seçmeli Kur'an-ı Kerim, Hz. Muhammed'in Hayatı ve Temel Dini Bilgiler dersleri gözönünde bulundurulursa bu konulara benzer güncel başka çalışmalara da ihtiyaç duyulduğu görülecektir.

Yaygın Din Eğitimi: Yaygın din eğitimi ile ilgili yapılan 32 tez çalışmasının büyük çoğunluğu Diyanet İşleri Başkanlığı'na bağlı kurumlar ve personel ile ilgili çalışmalardır. 12 tez çalışmasında imam, Kur'an kursu öğreticisi, vaiz ve müftülerin yeterlilikleri, iş doyumları, yaz Kur'an kurslarında verilen eğitimin kalitesi ve yeterliliği ile ilgili konular ele alınmıştır. Yapı-

lan çalışmaların büyük çoğunluğu personel üzerine yapılmış çalışmalardır. Bu nedenle Kur'an kurslarında eğitim öğretimin kalitesinin artırılmasına yönelik nicel ve nitel çalışmalara ihtiyaç duyulmaktadır.

Dinî danışma ve rehberlik alanına giren 8 çalışma ise cezaevleri, korunmaya muhtaç çocuklar, yetiştirme yurtlarında kalan çocuklar, yetim çocuklar, engelli bireyler üzerine yoğunlaşmıştır. Günümüzde git gide önemi artan dinî danışma ve rehberlik alanında çeşitli çalışmaların yapılmış olması önemlidir. Fakat bu konu ile ilgili de hastaneler, huzurevleri, aile irşad büroları ve sevgi evlerinde Diyanet İşleri Başkanlığı'nın yaptığı çalışmaların iyileştirilmesine yönelik nicel ve nitel çalışmaların yapılması gerekmektedir. Ayrıca dinî danışma ve rehberlik çalışmalarına çok önce başlayan yabancı devletlerdeki çalışmaları konu edinecek bir doktora tezi de sonraki çalışmalara yol gösterici olacaktır.

Yaygın eğitimin en etkili ayaklarından birini oluşturan medya ile ilgili ise çok az çalışmanın yapıldığı görülmektedir. Günümüze kadar medya konusunda dinî dergilerde din eğitimi anlayışı, medya-çocuk ve din eğitimi, yetişkin eğitiminde televizyonun yeri ve sinemanın din eğitimi üzerindeki etkisini inceleyen dört çalışma yapılmıştır. Günümüzde çocuklar, gençler ve yetişkinler televizyon, sinema, sosyal medya, dijital oyunlar başta olmak üzere en fazla medyadan etkilenmektedirler. Çoğu kez örgün ve yaygın din eğitimi kurumları ile verilen eğitim medyanın etkisiyle zayıflamaktadır. İnsanlar üzerinde bu kadar büyük bir eğitim gücüne sahip olan medya üzerinde yeteri kadar çalışmanın yapılmamış olması din eğitimi açısından büyük bir eksikliklerdir. Din eğitimi-medya ilişkisi çerçevesinde; çizgi filmlerin çocukların dinî-ahlakî gelişimleri üzerindeki etkisi, Diyanet TV ya da diğer kanallardaki dini programların etkinliği, farklı yaş gruplarına göre sosyal medya kullanımının etkisi, "God Games" türü dijital oyunların çocukların Allah tasavvuruna etkisi, din eğitimine yardımcı bir araç olarak dijital oyunların ve filmlerin kullanımı gibi bir çok konu din eğitimcileri tarafından incelenmelidir.

Yukarıdaki sınıflamaya girmeyen ve genel olarak yaygın din eğitimi ilgilendiren çalışmalar ise din eğitimi ve toplum kalkınması, Türkiye'deki dinî akımların din eğitimi açısından değerlendirilmesi, toplumsal barışa katkı açısından din eğitimi, yetişkin din eğitimi, yaygın din eğitimi kapsamında kadının eğitimi ve yaygın din eğitiminde gençlerin eğitimi gibi konuları incelemektedir.

Ahlak ve Değerler Eğitimi: Ahlak ve değerler eğitimi konusunda yapılan 11 çalışmanın bir kısmı kuramsal iken bir kısmı alan araştırmasıdır. Şahsiyet terbiyesinde kültürün rolü, ahlâk eğitimi, Hz. Muhammed ahlakını referans alan bir karakter eğitimi modeli ve İslam eğitim sisteminde gençlik dönemi din ve ahlâk eğitimi gibi kuramsal çalışmaların yanında belirli yaş seviyelerinde gençlerin ahlâkî gelişim ve davranışları ile ilgili alan araştırmaları da bulunmaktadır. Fakat örgün eğitim kurumlarında yaygınlaşan değerler eğitimi uygulamalarının etkinliği, bu uygulamalar yapılırken karşılaşılan sorunlar ve çözüm yolları, diğerkamalık, yardımlaşma, sevgi, saygı gibi değerlerin bireyde gelişimini ele alan müstakil nicel ve nitel çalışmalar da çalışılması gereken diğer konulardır.

Bir Düşünürün Eğitim Görüşleri: Çeşitli filozof ve eğitimcilerin din eğitimi görüşlerini ele alan çalışmalar da din eğitimi alanında popüler bir çalışma sahası olarak ortaya çıkmıştır. Eğitim anlayışı hakkında iki farklı tez hazırlanan İmam Gazali'nin dışında İbn-i Sina, Zernuci, Mevlana, Erzurumlu İbrahim Hakkı, İhvan-ı Safa, Ahmed Hamdi Akseki, Emrullah Efendi, İbn-i Rüşd, İbn-i Haldun ve Seyyid Cemaleddin Afgani'nin din ve ahlak eğitimi ile ilgili görüşleri incelenmiştir.

Diğer Ülkelerde Din Eğitimi: Bu konuda yapılan çalışmaların çoğu Türklerin yoğun olarak yaşadıkları Avrupa ülkeleri ile ilgili yapılmıştır. Çalışmalar genelde din eğitimi sistemlerinin ve kurumlarının karşılaştırılması, ilgili ülkelerde yaşayan Türklerin din eğitimi ile ilgili sorunları ve din görevlilerinin problemleri konularında yapılmıştır. Bu bağlamda Almanya ile ilgili üç, İngiltere ve Hollanda ile ilgili iki, Avusturya ve Belçika ile ilgili birer tez hazırlanmıştır. Diğer ülkelerle ilgili hazırlanan tezlerin çoğu ise ilgili ülkelerin vatandaşları olup ülkemizde lisansüstü eğitim alan akademisyenler tarafından hazırlanmıştır. Bu nedenle Kırgızistan ile ilgili üç, Azerbaycan ile ilgili iki ve Ürdün ile ilgili bir tez yapılmıştır. Bu iki grubun dışında Pakistan ve Dağıstan ile ilgili birer tez de bulunmaktadır. Ülkemizde yapılan din eğitimi ile ilgili tartışmaları zenginleştirmek, farklı bakış açıları yakalamak, diğer ülkelerin tecrübelerinden istifade edebilmek için başka ülkelerin din eğitimi sistemleri ile karşılaştırmalı çalışmaların yapılması önemlidir. Bunu sağlamak için yabancı uyruklu doktora öğrencilerine kendi ülkelerindeki din eğitimi uygulamaları hakkında çalışmalar yaptırmak uygun bir yol olarak görünmektedir. Bunun yanında Türkiye ile çeşitli yönlerden benzer olma durumu da çalışılacak yabancı ülkeyi belirlerken göz önünde bulundurulmalıdır. Örneğin hem nüfusun çoğunun Müslüman olması, gayr-i Müslim azınlığa sahip olmaları, hem de parlamenter sistemle yönetilmeleri bakımından Türkiye'ye benzeyen Malezya ve Endonezya'da din eğitimi ve din derslerinin statüsü, din eğitimi kurumlarının tarihçesi, azınlıkların din eğitimi hakkını kullanma şekilleri vb. gibi konular araştırılmaya değer konulardır.

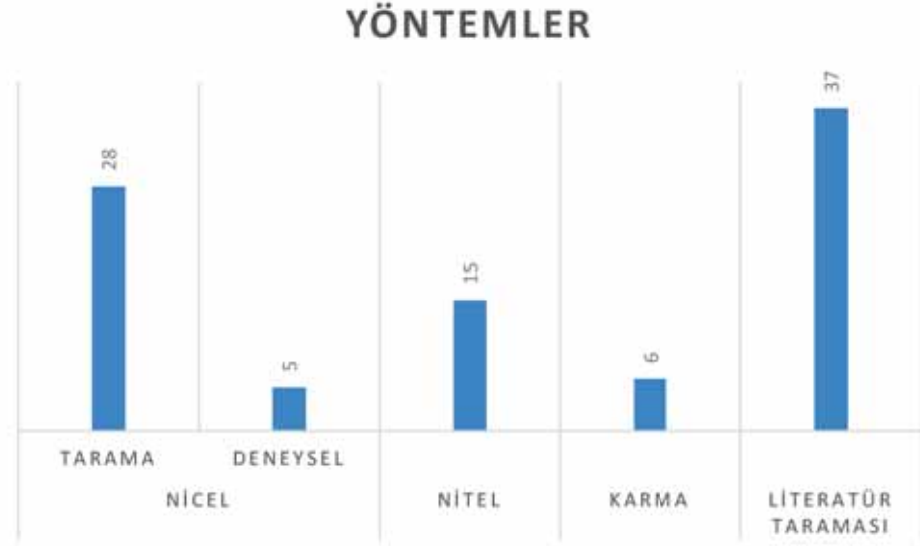
Eğitim Tarihi: Eğitim tarihi ile ilgili çalışmalar incelendiğinde yoğunluğun Osmanlı son dönemi ve Cumhuriyet yıllarına ait olduğu görülmektedir. Osmanlı'nın 1699 yılından önceki dönemi ile ilgili hiçbir çalışma bulunmazken II. Meşrutiyet dönemini inceleyen üç, Tanzimat'tan Cumhuriyet'e kadar olan dönemi inceleyen 4, Tanzimat dönemini inceleyen bir ve 1699-1839 , 1820-1900 yılları arasını inceleyen birer çalışma bulunmaktadır. Bu çalışmalar Osmanlı örgün eğitim kurumlarında din ve ahlak eğitimi, modernleşme hareketleri, yabancı okullar ve misyonerlik faaliyetleri konularına yoğunlaşmışlardır. Cumhuriyet dönemi ile ilgili dört çalışma ise TBMM zabıtlarında din eğitimi, cumhuriyet dönemi din eğitimi, örgün eğitim kurumlarında ahlak eğitimi ve din öğretimi program anlayışları hakkındadır. Bunların dışında sadece ilk dönem İslam toplumu ve Mısır Eyyüpleri ile ilgili iki çalışma vardır. Bu nedenle ilk dönem İslam tarihi, Emeviler, Abbasiler, Endülüs Emevileri, Selçuklular ve Osmanlı Devleti'nin 1699 yılına kadarki dönemi bakir alanlar olarak araştırmacıların ilgisini beklemektedir.

Yöntem-Teknik ve Öğretim Teknolojileri: Bu konu başlığı altında genellikle çeşitli öğretim yöntem ve tekniklerinin din eğitiminde kullanımı ele alınmıştır. Bu bağlamda kavram haritaları, kavram öğretimi, buldurma yöntemi, tümevarım yöntemi, eğitsel oyun, eğitici drama, duygusal zeka ve empati becerisine bağlı yöntem ve teknikler, Kur'an öğretiminde metin-anlam ilişkisi ve ibadet eğitim-öğretim metodları ele alınmıştır. Öğretim teknolojileri ve materyal geliştirme konusunda sadece bir doktora tezi hazırlanmış olması büyük bir eksiklik olarak kabul edilebilir. Günümüzde ilk ve ortaöğretim çağında bulunan öğrenciler dijital yerli olarak adlandırılmaktadır. Dijital yerlilere nasıl bir eğitim verilmesi gerektiği hususunda bir çok güncel tartışma vardır. Örneğin Prensky'e göre Dijital yerlilerin sabırsız olma, aktif olma, hızlı işlem yapma, aynı anda birden fazla iş yapma özellikleri onların geleneksel eğitimden istifadelerini zorlaştırmaktadır. Aşına oldukları teknoloji ise zevkle öğrenmelerine ve motivasyonlarının artmasına vesile olmaktadır [31]. Ülkemiz gerçeklerini göz önünde bulundurarak bu tartışmalara katkıda bulunmak, dijital yerlilerin din eğitimine yönelik nicel ve nitel çalışmalar yapmak din eğitimcileri için elzemdir.

Kur'an ve Sünnet Temelli Çalışmalar: Bu çalışmaların Kur'an-ı Kerim'deki kavramlar ve kıssalar etrafında yoğunlaştığı görülmektedir. Hz. Peygamber (sav)'in sünnetinde eğitim-öğretim metodları ile ilgili sadece bir çalışma varken Kur'an-ı Kerim'de yer alan kavram ya da kıssalar ile ilgili 20 çalışma yapılmıştır. Bu çalışmalardan 16'sının danışmanlığını Prof. Dr. Bayraktar Bayraklı yapmıştır. Bu tezlerde Kur'an'da; zihin eğitimi, insan-ı kamil, sevgi kavramı, tebliğ metodları, yol kavramı, akıl kavramı, şeytan kavramı, şeytanla mücadele edecek insanın eğitimi, bireysel farklılıkları sosyal bütünleşmeye dönüştürme, iletişim dili, tövbenin süreç ve yapısı, nefis kavramı, din eğitimi açısından dünya hayatına bakış, rehberlik, duygusal zeka, firavun tipolojisi, doğru düşünme, fitrat kavramı konuları ele alınmış ve Hz. İbrahim ile Hz. Musa kıssaları din eğitimi açısından incelenmiştir. Kur'an eksenli çalışmaların belirli bir doygunluğa ulaştığı görülmektedir. Fakat hadis-sünnet eksenli çalışmalar bakir bir alan olarak durmaktadır. Bu nedenle bu tür konulara eğilimli olan araştırmacılara hadis-sünnet eksenli çalışmalara yönelmeleri tavsiye edilebilir.

Diğer Konular: Din eğitimi alanında yapılmış olup yukarıdaki tasnife tam olarak uymayan tezleri diğer konular başlığı altında aktarmayı uygun gördük. Bunlar *İslâm'da Eğitimin Temeli Olarak Sevgi, İslâm Eğitiminde Öğretmen ve Öğrenci Münasebetleri, İslamiyetin Eğitime Getirdiği Değerler ve Türklerin Eğitime Hizmetleri, Din Eğitimi ve Öğretiminde Mükafat ve Ceza, Atatürk ve Din Eğitimi, Türkiye'de Göç Olgusunun Din Eğitimine Yansımaları (İstanbul-Kartal Örneği), İnsanın Kendisini Tanıma İmkânı ve Bunun Din Eğitimindeki Yeri, Çocuğun Din Eğitimindeki Karşılaşılan Güçlükler, Dini Kavramlar ve Öğrenme Ortamları: Salih Amel Örneği, Demokratik Eğitim (Demokratik Eğitimde Değer, Metod ve Gayeler), Din Eğitimi Açısından İnanç Gelişimi Teorisi Üzerine Bir Araştırma ve Değerlendirme, Kendini ve Ötekini Tanıma Bağlamında Din Öğretiminde Dünya Görüşü Modeli* adlı çalışmalardır.

IX. DİN EĞİTİMİ ALANINDA YAPILAN DOKTORA TEZLERİNİN YÖNTEME GÖRE DAĞILIMININ DEĞERLENDİRİLMESİ

Şekil 4. Din Eğitimi Alanında Yapılan Doktora Tezlerinin Yönteme Göre Dağılımı

Araştırmaya dahil edilen 190 doktora tezinin 91'i pdf belgesi olarak temin edilebilmiştir. Bu nedenle yöntem ile ilgili değerlendirmeler bu 91 tez üzerinden yapılacaktır. Temin edilebilen en eski tarihli tez 1996 yılına aittir. 1996-2003 tarihlerinde yapılmış olan tezlerden temin edilebilenlerin sayısı ise dokuzdur. 2004-2015 yılları arasında yapılan tezlerin ise büyük çoğunluğuna ulaşılabilmektedir.

Nicel veya nitel araştırma yöntemi içerisinde değerlendiremediğimiz Kur'an-ı Kerim'e göre bir kavramın ele alınması, eğitim tarihinden bir dönemin değerlendirilmesi, kavram çalışması, bir konu ile ilgili genel bilgilerin derlenmesi vb. türdeki çalışmalar literatür taraması (alanyazın derleme) başlığı altında toplanmıştır.⁴ Literatür taraması türündeki çalışmalar din eğitimi alanında en çok rağbet edilen tür olarak görülmektedir. Bu durum ilahiyat disiplini içerisindeki bazı alanlarla benzerlik göstermesine rağmen eğitim bilimleri alanı ile tezat teşkil etmektedir. Örneğin eğitim yönetimi alanında yapılmış tezlerin % 0,5'i [32], sınıf öğretmenliği alanındaki tezlerin % 2'si [33], uygulamalı dilbilimi alanındaki tezlerin %6,7'si [34], matematik eğitimi alanında yapılan tezlerin %8,6'sı [35], eğitim teknolojisi alanında yapılmış tezlerin ise % 1'i [36] literatür taraması şeklindedir. İfade edilen yüzdeler yalnızca literatür taramasına dayanan

4 Eğitim Bilimleri alanında yapılan benzer çalışmalarda da temelde yukarıdaki grafiğe benzer bir tasnife gidilmektedir.

tezleri göstermektedir. Bunların dışındaki tezlerde literatür taraması sadece araştırma konusunda yapılmış olan çalışmaları derleyip değerlendirmek için kullanılmaktadır. Tez ise nicel ya da nitel yöntemlerden biri ekseninde yürütülmektedir. Din eğitimi alanında literatür çalışması/alanyazın derleme türündeki araştırmalar önemli olmakla birlikte güncel problemlerin araştırılmasında daha etkili kullanılabilir nitel, nicel ve karma araştırmalara ağırlık verilmesi daha isabetli bir yol olarak görülmektedir.

Din eğitimi doktora tezlerinde en sık kullanılan ikinci yöntem ise nicel araştırma yöntemidir. Araştırmaya dahil edilen tezlerden 28'i tarama deseninde, 5'i deneysel desende olmak üzere 33 tezde nicel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Nicel araştırmanın desenleri arasında da dengesiz bir durumun ortaya çıktığı gözlenmektedir. Nicel araştırma yöntemiyle yapılan tezlerin büyük çoğunluğunda tarama deseni kullanılmıştır. Bu tezlerde kullanılan veri toplama araçları da çoğunlukla öz bildirim dayalı anketlerdir. Fakat son yıllarda öz bildirim dayalı anketler eleştirilmektedir. Özellikle din, dindarlık, dini tutum, ahlâkî tutum gibi hassas konular söz konusu olduğunda insanlar mevcut durumdan ziyade ideal cevaplar vermeye eğilimli olmaktadır. Örneğin diğerkamlıkla ilgili bir araştırmada dindar insanlar diğerkam oldukları için değil, olmayı istedikleri kişiyi düşünerek ya da dinlerinin emirlerine uygun şekilde ankete cevap vermektedirler [37]. Batson ve arkadaşlarının yaptığı araştırmalar da bu durumu desteklemektedir. Batson ve Ventis dindarlık-diğerkâmlık ilişkisini tutum düzeyinde ölçen 8 araştırmayı incelemiş ve bu araştırmalarda dindarlıkla diğerkâmlık arasında pozitif korelasyon olduğunu görmüşlerdir. Fakat aynı ilişkiyi davranış düzeyinde inceleyen 5 araştırmada dindarlıkla diğerkâmlık arasında herhangi bir korelasyon bulunmadığını ifade etmişlerdir [38, 39]. Anketteki soruların tam anlaşılabilmesi, anketi dolduran kişinin ankete vermek istediği her cevabın şıklar arasında bulunmaması, anketlerin üstünkörü doldurulabilmesi vb. anketlerle ilgili diğer problemlerden bazılarıdır.

Yukarıdaki sakıncalar göz önünde bulundurularak din eğitimi araştırmalarında tarama deseni ile deneysel desen arasında bir dengenin gözetilmesi gerektiği ortadadır. Ayrıca karma yöntemle yapılacak çalışmalar da daha sağlıklı sonuçlara ulaşılmasında yardımcı olacaktır.⁵

Din eğitimi alanında yapılan doktora tezlerinde en az kullanılan yöntem ise 15 çalışma ile nitel araştırma yöntemidir. 6 tez de karma yöntemle hazırlanmıştır. Her ne kadar nitel yöntemin az kullanıldığı görülse de dünyadaki gelişmelere paralel olarak din eğitimi alanında da nitel çalışmaların artış gösterdiği gözlenmektedir. Nitel yöntemle çalışılan ilk tez 2007 yılına aittir. Sonraki tezler ise 2010 ve sonrasında yapılmıştır. Karma yöntem de 2008 yılından sonra

5 Deneysel desende de anket kullanılabilir. Burada kastedilen davranışı test eden deneysel ortamların kurulduğu deneysel çalışmalardır. Örneğin Darley ve Batson (1973) dindarlık ölçeği uyguladıkları üniversite öğrencilerine diğerkamlıkla ilgili bir anket uygulamak yerine deneysel bir çalışma yapmayı tercih etmişlerdir. Bu çalışmada öğrencilerden kampüs içerisindeki diğer bir binaya acilen gitmeleri istenmiş ve geçecekleri yol üzerine yardıma muhtaç biri yerleştirilmiştir. Acil işleri olmasına rağmen yardıma muhtaç kişiye yardım edenler diğerkam olarak kabul edilmiştir [45].

kullanılmaya başlanmıştır. Dünyada ve ülkemizde sosyal bilimler ve eğitim bilimleri alanında yükselen paradigma olan post pozitivist paradigmanın temelini oluşturduğu nitel araştırmanın din eğitimi alanında da yükselişe geçmesi olumlu bir gelişme iken bu çalışmaların henüz nitelik ve nicelik bakımından istenilen düzeyde olmadığı görülmektedir. Nitel araştırma yöntemiyle yapılan tezler incelendiğinde din eğitimi doktora öğrencilerinin nitel araştırma yöntemine hakim olmadıkları görülmektedir. Nitel araştırma yöntemi ile yapılan 15 tezin sadece birinde çalışmanın hangi nitel araştırma desenine göre yapıldığı belirtilmiştir. Bu tezlerin hiçbirinde araştırmanın güvenilirlik ve geçerliğinin nasıl sağlandığına dair herhangi bir bilgi de bulunmamaktadır. Çalışmaların tamamında hangi nitel veri toplama aracının kullanılacağına bilgisi verilmiştir. Bir çalışmada ise nitel veri toplama araçları, nitel araştırma yöntemleri olarak adlandırılmış ve kavramsal hataya düşülmüştür. Bu sorunların ortadan kaldırılabilmesi için din eğitimi doktora programlarında nicel araştırma yöntemlerinin yanında nitel araştırma yöntemlerine yönelik bir dersin de bulunması gerekmektedir. Çünkü sosyal bilimlerde pozitivist/akılcı paradigmaya dayanan nicel araştırmalardan post pozitivist/yorumlamacı paradigmaya dayanan nitel araştırmaya doğru bir yönelim söz konusudur. Din eğitimcileri de bu yönelime ayak uydururken sağlam temellere dayanmalıdırlar.

Pozitivist/Akılcı paradigmanın kökleri M.S. 1500 yıllarına dayanır. Rönesans'la birlikte, Ortaçağ Avrupası'nın dogmatik dünya görüşü eleştirel, bilimsel bir dünya görüşüne yol vermiştir. Bunu takiben, 17. ve 18. yüzyılın Aydınlanma Dönemi ile birlikte "Akıl Çağı" başlamıştır. Luther, Bacon, Descartes, Gaile, Newton, Wesley, Voltaire, Rousseau, Locke, Hume, Kant ve Adam Smith gibi düşünür ve bilim adamları pozitivist/akılcı paradigmanın temellerini atmışlar ve bilim dünyasına hakim olmasını sağlamışlardır [40].

Keat ve Urry (1994)'ye göre Pozitivist görüş doğa bilimi mantığını tek geçerli bilimsel mantık olarak kabul etmiş ve bu mantığa uymayan etkinlikleri bilim olarak kabul etmemiştir. Bu nedenle sosyal bilimler de bu mantığı benimsemek durumunda kalmıştır [41].

Kendilerine bilim dünyasında yer bulmaya çalışan sosyal bilimciler 20. yüzyıla kadar pozitivist paradigmaya bağlı kalmıştır. Fakat 20. yüzyıldan sonra bazı bilim adamı ve düşünürler post pozitivist/yorumlayıcı paradigmanın temellerini atmışlardır. Weinberg (2002)'e göre Dilthey, Gadamer ve Weber gibi düşünürler sosyal bilimlerle fen bilimlerinin farklılaştığı noktaları tartışmaya açmışlardır [42]. Bu düşünürlere Popper ve Kuhn da dahil edilebilir. Ayrıca Einstein'ın görelilik kuramı, Heisenberg'in belirsizlik ilkesi ve Bohm'un ortaya koyduğu parça bütünün özelliklerini temsil eder teorisi de post pozitivist paradigmanın güçlenmesini sağlamıştır [43].

Pozitivist paradigma; gerçeklik basittir, hiyerarşi düzenin ilkesidir, evren mekaniktir, gelecek ve yön belirlidir, nedensellik ilişkisi doğrusaldır, değişim nicel ve birikim şeklindedir ve nesnellik zorunluluktur ilkelerini savunurken post pozitivist paradigma; gerçeklik karmaşıktır, heterarşi düzendir, evren holografiktir, gelecek ve yön belirsizdir, ilişkiler doğrusal değildir, karşılıklı nedensellik vardır, değişim morfojenektir ve gözlemci belirli bir bakış açısına sa-

hip katılımcıdır ilkelerini benimsemiştir [40]. Böylece post pozitivist/yorumlayıcı paradigma, sosyal bilimlerde derinlemesine bilgiye ulaşmayı sağlayan, sosyal konuların incelenmesinde araştırmacıya gerekli esnekliği sağlayan nitel araştırma yöntemlerine temel teşkil etmiştir.

Eğitim araştırmalarında pozitivist paradigmanın ve dolayısıyla nicel araştırmaların uzun yıllar hakim olmasında ise psikolojinin etkisi büyük olmuştur. Eğitimin uygulamalı bir bilim dalı olarak gelişmesinde psikoloji alanında elde edilen bilgilerin kullanılması ve bu alanda yetiştirilmiş bazı bilim adamlarının eğitim alanına kayması etkili olmuştur. Psikoloji alanında gelecekte fen bilimlerinde kullanılan pozitivist yaklaşım hakim olduğu için nicel araştırma yöntemleri eğitim bilimlerinde etkili olmuştur [44].

Fakat bir süre sonra eğitim bilimleri araştırmacıları nicel araştırma yöntemini tartışmaya başlamışlardır. Nicel araştırmaların eğitim olgularını ve olaylarını açıklamada yetersiz oldukları ve araştırma sonuçlarının eğitim alanındaki uygulamalarda yeterince yönlendirici olmadığı ifade edilmiştir.

Sosyal bir olgu olarak eğitime yön veren unsurların, pozitivist bilim görüşünün iddia ettiği gibi birbirinden kopuk ve değişmez olmadığı, tam tersine sürekli değişen karmaşık bir yapıya sahip olduğu ve bu nedenle sosyal olguların araştırmalarda birer değişken olarak tanımlanmasının ve ölçülmesinin her zaman mümkün olmadığı farkedilmiştir. Ayrıca eğitim ile ilgili değişkenlerin ortama göre değişebiliyor olması, o ortamda bulunan kişilerin değişkenleri etkileme ihtimalinin yüksek oluşu da araştırmacıları düşündüren bir diğer sorun olmuştur. Son olarak eğitim alanında genellenebilir bilgi üretmenin her zaman mümkün olmadığı ve herhangi bir ortamda var olan fiziksel, sosyal, bilişsel ve psikolojik özelliklerin ortaya çıkan sonuçları belirleyen en önemli unsurlar olduğu gözlenmiştir. Nicel araştırmanın bu sınırlılıkları eğitim bilimcileri yeni yöntem arayışlarına itmiştir. Bu arayışın sonucunda eğitim araştırmacıları, nitel araştırma yöntemlerine ilgi duymaya başlamıştır. Böylece nicel araştırma yöntemleri ile ulaşılan genel bulguların ötesinde daha açıklayıcı, detaylı ve derinlemesine bilgilere ulaşmak ve bu bilgileri bizzat uygulayıcıların hizmetine sunmak amaçlanmıştır [44].

Her ne kadar nicel yöntem sosyal bilimler açısından belirli sınırlılıklar içerse de nitel yöntemler nicel yöntemlerin alternatifi değildir. Bu yöntemler birbirlerini tamamlayan ve birlikte kullanılması gereken yöntemlerdir. Her iki yöntemin de sosyal bilimler açısından avantaj ve dezavantajları bulunmaktadır. Bu nedenle din eğitimcileri bu iki yönteme de hakim olmalı ve mümkün olduğunca iki yöntemden de istifade etmelidirler. Bu aynı çalışmada nitel ve nicel yöntemleri kullanmak şeklinde olabileceği gibi aynı konuyu farklı araştırmacıların farklı yöntemlerle araştırması şeklinde de olabilir. Her iki tür çalışma da din eğitimi alanına önemli katkılarda bulunacaktır.

Yıldırım'ın nitel araştırmanın eğitim alanında kullanımına örnek verdiği üç tür çalışma alanı da nitel ve nicel yöntemlerin birlikte kullanımını teşvik etmektedir [44]. Bunlardan ilki kişilerin bakış açılarını ve algılarını ortaya koymaya yönelik olan çalışmalardır. Bir kişinin algılarını öğrenmenin en sağlıklı yolu onu gözlemek, onunla konuşmak veya ürettiği sanatsal ürünleri

(yazı, resim, film, müzik vb.) incelemektir. Bir diğer deyişle nitel veri toplama teknikleri olan gözlem, görüşme ve doküman incelemeye başvurmaktır. İkinci olarak belirli bir kuramın ya da teorik çerçevenin olmadığı durumlarda nitel araştırmaya başvurulmalıdır. Nitel araştırmanın özelliklerinden biri bilinmeyi tümevarımcı bir yaklaşımla incelemek ve hipotez üretmektir. Bu noktada nitel araştırma nicel araştırmalar için önemli bir yer edinmektedir. Bu tür teorik çerçevenin eksik olduğu, kuramın oluşturulmadığı durumlarda önce nitel araştırma ile bir kuram oluşturulabilir. Daha sonra nitel araştırma ile elde edilen bu kuram nicel araştırma ile test edilir ve genellebilir olup olmadığı incelenir. Üçüncü olarak nicel veri toplama araçlarına karşı olumsuz tutum geliştiren kişilerden nitel veri toplama araçları ile bilgi almak daha sağlıklı sonuçlar elde edilmesini sağlayabilir. Örneğin anket sorularını ve seçeneklerini kendini ifade etmede yetersiz bulan kişiler görüşme ile kendilerini daha iyi ifade edebilirler ve derinlemesine bilgi elde edilmesini sağlayabilirler.

X. SONUÇ

1982 yılında yükseköğretimde yapılan düzenlemelerle ivme kazanan lisansüstü din eğitimi çalışmaları günümüzde 26 üniversitede yüksek lisans düzeyinde, 12 üniversitede doktora düzeyinde yürütülmektedir. Din eğitimi anabilim dalının 1008 lisansüstü tez çalışması ile felsefe ve din bilimleri bölümünde en çok tez üretilen anabilim dalı olmasına en büyük katkıyı 219 yüksek lisans 54 doktora tezi ile Marmara Üniversitesi yapmıştır. Din eğitimi alanında yapılan ilk doktora tezi 1954 yılında yapılmış, çalışmalar 1982 yılından sonra ivme kazanmış, 28 Şubat sürecinin etkisiyle bir süre durakladıktan sonra tekrar ivme kazanmıştır.

Doktora çalışmalarının belirli konularda yoğunlaştığı, bunun sonucunda bazı konularda yeterli çalışmaların yapılamadığı görülmektedir. Örneğin Kur'an temelli çalışmalara yoğunlaşmış fakat hadis temelli çalışmalar birkaç istisna dışında çalışılmamıştır. Benzer şekilde ilköğretim ve ortaöğretim DKAB dersi ile ilgili bir çok çalışma varken okul öncesi, yükseköğretim ve İmam Hatip Liseleri ile ilgili çalışmalar sayıca çok az kalmıştır. Ayrıca dini danışma ve rehberliğin bazı hizmet alanları, medya, değerler eğitimi, seçmeli din dersleri gibi güncel bir çok konuya yeterince eğilmek mümkün olamamıştır. Bu nedenle tez konusu belirleme aşamasında olan kişilerin yeterince çalışılmamış olan konulara öncelik vermesi alana önemli bir katkı sağlayacaktır.

Yöntem söz konusu olduğunda da belirli bir dengenin olmadığı görülmektedir. Din eğitimi alanında yapılan doktora tezlerinde en çok literatür taraması kullanılmıştır. İkinci sırada gelen nicel yöntemin ise desenleri dengesiz bir şekilde dağılmaktadır. Tarama deseninde yapılan 28 çalışmaya karşılık sadece 5 deneysel desende çalışma bulunmaktadır. Nitel ve karma yöntemler ise en az kullanılan yöntemler olmalarına rağmen son yıllarda artış göstermektedir. Dünyada ve ülkemizde sosyal bilimler ve eğitim bilimleri alanında yükselişe geçen nitel araştırmanın din eğitimi alanında da yükselişe geçmesi olumlu bir gelişmedir. Fakat din eğitimi alanında araştırmalar yapan doktora öğrencilerinin nitel araştırma konusunda yeterli bilgi ve beceriye sahip olduklarını söylemek de güçtür. Bu sorunu gidermek için doktora programlarına nitel

araştırma yöntemleri dersinin ilave edilmesi önemli bir adım olabilecektir. Böylece din eğitimi alanında çalışan akademisyenler nicel çalışmalar yanında nitel çalışmalara da başarılı bir şekilde yer verebilir ve alanın gelişimine katkıda bulunabilirler. Ayrıca nitel ve nicel yöntemlerin birlikte kullanılması ile daha güvenilir ve geçerli araştırma yapma imkânı doğabilir.

Yararlanılan Kaynaklar

- [1] Ayhan, H. (1999). *Türkiye’de Din Eğitimi*. İstanbul: İFAV Yayınları.
- [2] Zengin, Z. S. (2002). Tevhid-i Tedrisat Kanunu’ nun Hazırlanmasından Sonraki İllk Dönemde Uygulanışı ve Din Eğitimi. *Dini Araştırmalar*, 81-106.
- [3] Aydın, M. Ş. (2003). Yüksek Din Öğretimi Kurumları: Gelgitler Alanı. *Tezkire*, 106-123.
- [4] Koç, A. (2000). Türkiye’de Din Eğitimi ve Öğretimi Üzerine Genel Bir Değerlendirme. *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, 277-334.
- [5] Cebeci, S. (1999). Cumhuriyet Döneminde Yüksek Din Öğretimi. *AÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 227-235.
- [6] Öcal, M. (2011). *Osmanlı’dan Günümüze Türkiye’de Din Eğitimi*. İstanbul: Düşünce Kitabevi.
- [7] Ev, H. (2012). Yükseköğretimde Din Eğitimi. M. Köylü, & N. Altaş içinde, *Din Eğitimi* (s. 213-240). Ankara: Gündüz Yayıncılık.
- [8] Şimşek, E. (2013). Çok Partili Dönemde Yeniden Din Eğitimi Ve Öğretimine Dönüş Süreci (1946-1960). *A. Ü. Türkiye Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 391-414.
- [9] Kızılabdullah, Y. (2009). İlahiyat Fakültelerinin Kuruluşundan Bugüne Din Eğitimi Bilimi Alanında Yapılan Çalışmalar Üzerine Bir Değerlendirme. *Derleme*, 305-314.
- [10] Koştaş, M. (1999). Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi (Dünü Bugünü). *AÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 141-184.
- [11] Tosun, C. (2009). Bir Anabilim Dalı Olarak Türkiye’de Din Eğitiminin Doğuşu, Gelişmesi ve Alanına Katkıları. *Türk Bilimsel Derlemeler Dergisi*, 293-303.
- [12] Aşıkoğlu, N. Y. (1994). Din Eğitimi Biliminin Türkiye’de Bağımsız Bir Bilimsel Disiplin Olarak Doğuşu ve Gelişimi. *Diyanet İlmî Dergi*, 85-92.
- [13] *Din Eğitimi*. (2016, 4 14). AÜ İlahiyat Fakültesi: http://www.divinity.ankara.edu.tr/?page_id=794 adresinden alındı
- [14] Ayhan, H. (2016, Nisan 14). *İlahiyat Fakültesi md*. Diyanet İslam Ansiklopedisi: <http://www.diyaretislamansiklopedisi.com/ilahiyat-fakultesi/> adresinden alındı
- [15] Aydın, M. Z. (2016, Nisan 13). İlahiyat Fakültelerindeki Lisansüstü Çalışmalar Hakkında Yapılan Özel Görüşme. (B. Yorulmaz, Röportaj Yapan)
- [16] Aşıkoğlu, N. Y. (2012). Yüksek Öğretimde Din Eğitim ve Öğretimi. R. Doğan, & R. Ege içinde, *Din Eğitimi El Kitabı* (s. 215-231). Ankara: Grafiker Yayınları.

- [17] Öcal, M. (2016, Nisan 14). *Yüksek İslam Enstitüsü md.* Diyanet İslam Ansiklopedisi: <http://www.diyaretislamansiklopedisi.com/yukse-islam-enstitusu/> adresinden alındı
- [18] Dodurgalı, A. (2016, Nisan 12). Din Eğitimi Alanında Yapılan Lisansüstü Çalışmalarla İlgili Görüşme.
- [19] Cebeci, S. (1996). *Din Eğitimi Bilimi ve Türkiye’de Din Eğitimi*. Ankara: Akçağ.
- [20] Demircan, A. (2013). Türkiye’de Yüksek Din Öğretiminin Serüveni. *Medrese ve İlahiyat Kavşağında İslami İlimler Uluslararası Sempozyumu* (s. 31-81). Bingöl: Bingöl Üniversitesi Yayınları.
- [21] ÖSYM. (2015, Haziran 23). *2015-ÖSYS Yükseköğretim Programları ve Kontenjanları Kılavuzu*. ÖSYM: <http://www.osym.gov.tr/belge/1-23560/2015-osys-yuksekogretim-programlari-ve-kontenjanlari-ki-.html> adresinden alındı
- [22] Usta, M. (1984). *Cumhuriyet Döneminde Türkiye Üniversitelerinde Din Eğitimi ve İlahiyat Sahasında Yapılan Lisans Üstü Tezler ve Bunların Eğitim Açısından Değerlendirilmesi*. İstanbul: Marmara Üniverstiesi SBE (Yayınlanmamış YL Tezi).
- [23] Çoştu, Y. (2006). O.M.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalında Tamamlanmış Lisansüstü Tezler Üzerine Bir Araştırma. *OMÜİFD*, 231-245.
- [24] Naziroğlu, B. (2016, Nisan 15). *Biten Doktora Tezleri*. <http://bayramalinazir.blogcu.com/bitendoktora-tezleri/3654065> adresinden alındı
- [25] Öcal, M. (2008). Türkiye’de Din Eğitimi Tarihi Literatürü. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 399-430.
- [26] Kayadibi, F., Başkurt, İ., & Furat, A. Z. (2008). *Cumhuriyet Dönemi Din Eğitimi Literatürü*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Rektörlüğü Yayınları.
- [27] Türkan, M. (2015). *Türkiye’de Din Eğitimi Alanında Yapılan Lisansüstü Çalışmaların İçerik ve Yöntem Açısından İncelenmesi*. Rize: Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi SBE (Yayınlanmamış YL Tezi).
- [28] İSAM. (2016, Mart 15). *İSAM İlahiyat Fakülteleri Tezler Kataloğu Veri Tabanı*. <http://ktp.isam.org.tr/?url=tezilh/findrecords.php> adresinden alındı
- [29] YÖK. (2016, Mart 14). *Ulusal Tez Merkezi*. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/> adresinden alındı
- [30] Erkuş, A. (2011). *Davranış Bilimleri İçin Bilimsel Araştırma Süreci*. Ankara: Seçkin Yayınevi.
- [31] Prensky, M. (2001). *Digital Game-Based Learning*. St. Paul: McGraw-Hill.
- [32] İşçi, S. (2013). *Türkiye’de Eğitim Yönetimi Alanında Yapılmış Lisansüstü Tezlerin Tematik, Metodolojik ve İstatistiksel Açıldan İncelenmesi*. Eskişehir: Osmangazi Üniversitesi EBE (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

- [33] Küçüköğlü, A., & Ozan, C. (2013). Sınıf Öğretmenliği Alanındaki Lisansüstü Tezlere Yönelik Bir İçerik Analizi. *Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi*, 27-47.
- [34] Yüce, K., Eryaman, M., Şahin, A., & Koçer, Ö. (2014). Sosyal Bilimlerde Paradigma Dönüşümü ve Türkiye’de Uygulamalı Dilbilimi Alanında Nitel Araştırma. *Eğitim ve Bilim*, 1-12.
- [35] İlhan, A. (2011). *Matematik Eğitimi Araştırmalarında Tematik ve Metodolojik Eğilimler: Uluslararası Bir Çözümleme*. Eskişehir: Osmangazi Üniversitesi EBE (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- [36] ŞİMŞEK, A., ÖZDAMAR, N., BECİT, G., KILIÇER, K., AKBULUT, Y., & YILDIRIM, Y. (2008). Türkiye’deki Eğitim Teknolojisi Araştırmalarında Güncel Eğilimler. *Selcuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 439-458.
- [37] Norenzayan, A., & Shariff, A. F. (2008). The Origin and Evolution of Religious Prosociality. *Science*, 58-62.
- [38] Batson, D., & Ventis, L. (1982). *The Religious Experience: A Social-Psychological Perspective*. New York: Oxford University Press.
- [39] Batson, D., Schoenrade, P., & Virginia, P. (1985). Brotherly Love or Self-Concern? Behavioural consequences of religion. L. D. Brown içinde, *Advances in the Psychology of Religion*. New York: Pergamon Press.
- [40] Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2011). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayınları.
- [41] Kuş, E. (2007). Sosyal Bilim Metodolojisinde Paradigma Dönüşümü ve Psikolojide Nitel Araştırma. *Türk Psikoloji Yazıları*, 19-41.
- [42] İbrahimoglu, Z. (2011). Değişen Paradigmalar Dünyasından Nitel ve Nicel Araştırmalara Bakmak: Felsefi Yaklaşımlardaki Dönüşümü Anlamak. *Ç.Ü. Eğitim Fakültesi Dergisi*, 44-52.
- [43] Şimşek, H. (1994). Pozitivizm Ötesi Paradigmatik Dönüşüm Ve Eğitim Yönetiminde Kuram ve Uygulamada Yeni Yaklaşımlar. *2.Eğitim Bilimleri Kongresi*. Ankara.
- [44] Yıldırım, A. (1999). Nitel Araştırma Yöntemlerinin Temel Özellikleri ve Eğitim Araştırmalarındaki Yeri ve Önemi. *Eğitim ve Bilim*, 7-17.
- [45] Darley, J., & Batson, D. (1973). From Jerusalem to Jericho: A Study of Situational and Dispositional Variables in Helping Behavior. *Journal of Personality and Social Psychology*, 100-108.

Bilal YORULMAZ – bilal.yorulmaz@gmail.com

Received his MA and PhD in Religious Education from Marmara University. He is currently a faculty member in the Department of Religious Education at Marmara University. His research interests include religious education, religion and film, digital games and educational technologies.